

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՐԵԿԱՑԻՆ

ԾԻ

ՀԵՏԱԳԱՅ ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Նարեկացու նկատմամբ միանգամայն իրաւացի էին իրենց վերաբերմունքով և գնահատականով մեր այն բանաստեղծները, որոնք բուռն ձգտում էին հանդէս բերում հասնելու ստեղծագործութեան մարդկային խորութեան, ձեռն կատարելութեան, ոտանաւորի պոէտիկական հնարանների բազմազանութեան, հրաժշտականութեան և լիզուր հարստութեան, ինչպէս, օրինակ՝ Թումանյանը, Թահայեանը, Տէրեանը, Մեծարինը, Վարուժանը և ուրիշներ։ Նրանք վերին աստիճանի բարձր ճաշակով բանաստեղծներ էին, որոնք իւրացրել էին մարդկութեան ստեղծած պոէզիայի կուլտուրայի գրական կողմերը։ Թուում է, թէ համաշխարհային քանաստեղծական արուեստի ստեղծած նորութիւններին և բոլոր նորութիւններին հրաշալի տեղեակ այդօրինակ գրական խոշոր գէժքերը չպէտք է հետաքրքրուէին իր ամբողջ կեանքը զիւղում անցկացրած Ժ. դարի մի բանաստեղծով, թելում է՝, թէ Նարեկացին նրանց համար պէտք է արդէն մի հնացած գրող համարուեր, բայց այդպէս չէ։

Այն ժամանակ, երբ շատերը հիանում էին Վեռնիով՝ իբրև թէ մի ճշանաւոր նովատորով, մեր բանաստեղծների աչքի առաջ բարձրանում է իր ամբողջ հասակով Նարեկացու վիթխարի կերպարը։ Մեր առաջաւոր բանաստեղծները չէին կարող չնկատել, որ այնքան զովարանուած վեռնիները՝ պոէզիայի աշխարհը բերած ճնշութիւնները՝ (յատկապէս ստանաւորի եւրաստականութիւնը) շատ դարեր առաջ արդէն յայտնագործել էր Գրիգոր Նարեկացին և ոչ միայն յայտնագործել, այլև ստեղծել երբ բուզանդականութեամբ հարուստ և առողջ (և ոչ նրանց նման հիւանդային) մի շարք կիսակ բանաստեղծական նմուշներ։ Նարեկացու արժանիքները այսպէս մի-

ջազգային գրականութեան ֆոնի վրայ աւելի լաւ ճանաչուելուց յետոյ, մեր բանաստեղծները սկսում են եռանդալին ուսումնասիրել նրան ու սովորել նրանից։ Միայն Մեծարինցի մասին կենսագիրները պատմում են, որ նա Մատեանը միշտ բարձի տակ էր պահում, իսկ Տէրեանին պատանող գրքերից մնացել է մի Նարեկ, որի լուսանջններին բանաստեղծը բազմաթիւ զիտողութիւններ է գրել(*), Մեծարինցի ու Տէրեանի նման, դարասկզբի մեր միւս խոշոր բանաստեղծները ինչպէս շատ են սիրել Նարեկացուն և ուսումնասիրել նրան։ Վերեւում յիշատակուած մեր նշանաւոր բանաստեղծների ստեղծագործութիւնների օրինակով տեսնենք, թէ ի՞նչ բնութիւն գրական կապեր են գոյութիւն ունեցել այդ բանաստեղծների և Նարեկացու միջև։

Նարեկացու հետ ստեղծագործութեան որոշ կողմերով կապուածութեան մասին ամենաշուքափելի և առաջին հայեացքից իսկ նկատելի փաստեր է տալիս Միսաք Մեծարինցը ոչ միայն իր բանաստեղծութիւններով, այլև իր մի շարք պոլիմիկական փայլուն արուեստով գրուած յօդուածներով։

Երբ լոյս է տեսնում Մեծարինցի «Միաժան» վերնագրով բանաստեղծութիւնների ժողովածուն, քննադատութեան մէջ զբաղուած են մարդիկ, որոնք խիստ յարձակութեւն են գործում բանաստեղծի վրայ, նրան անուանելով «ծիծաղելի կապիղո», այսինքն գտնելով, որ նա իբր թէ ազգային բանաստեղծ չէ, ինքնուրոյն չէ։ Նրանք Մեծարինցին համարում են Ֆրանսիական սիմվոլիստներին հետևող և կրկնող։ Սկզբում է մի սուր բանակոխ։ Մեծարինցը իր յօդուածներով հմտորէն եւ մղում այդ յարձակութեւնը և ցոյց է տալիս իրեն քննադատողների տգիտութիւնը պոէտիկական իւրաքանչեւութիւնները ճանաչելու հարցում, և այստեղ մեզ համար հետաքրքրականն այն է, որ իր տեսակէտները հիմնաւորելու համար նա տեղեկատու վկայակոչում է Գրիգոր Նարեկացուն։ Ահա մի հատուած նրա՝ իր նկատակորդ ենովք Արմէնի

(*) Այդ մասին մեզ յայտնել է Պրոֆ. Կ. Կուսկեանը, որի մօտ գտնուած է Ողբերգութեան Մատեանի նշուած օրինակը։

դէմ գրած «Քննադատութիւնը» վերնագրով յօդուածից:

«Տակարին պահեստի գիտողութիւն մըն ալ ունի ենովք Արմէն. ձերքինն քանաւ տեղծութեան մէջ սա երկտողը կայ:

Թող հսգւոյս մէջէն անցնիմ կարգաւ Մանուկներն ընդարմացած:

Այս տողերն ալ հպելով իր խարտոցին, ենովք Արմէն պիտի գոչէր. «Ի՞նչ, հոգիին մէջ մանուկ կրնա՞յ ըլլալ: Որովհետեւ ենովք Արմէնի միտքը ընդհանրապէս գրականութեան, ու մասնաւորապէս քանաւ տեղծութեան անընդունակ միտք մըն է. ու չի կրնար իմաստի պղտիկ կրճատութեանը լայնել ու հասկտնալ անմիջապէս, թէ, օրինակի համար մանուկը ամփոփ փոխարեւորութիւնն է հոս մանուկ զգացումներուն, տեղեկութեան, յոյսերուն, քաղձանքներուն՝ որոնք երկար տանն ընդարմացած՝ արեւին կենսաբաշխ ճառագայթներուն պէտք ունին վերաթափուելու համար: Ի՞նչ դժբախտութիւն պիտի ըլլար, եթէ բոլոր հասկացողութիւնները ենովք (Արմէնի պէս անձկանային. այն ատեն հարկ պիտի ըլլար մեր գրական հսկային՝ Նարեկացիին (ընդգծումը մերն է — Մ. Մ.) փոխարեւորութիւններուն ալ գատաճիւղը կարդալ (գիւրգիւտ կենացո, «Մանգաղ կամացո, «Լեւկոյին կամացո):

Ենովք Արմէն կ'ուզէ անպատճառ isme/ մտակոյր ու պոնդոյր տարփող մը գտնել իմ մէջս, մանաւանդ քառամու խորհրդանշական մը, ծիծալելի կապկող մը: Եւ որովհետեւ սկիզբէն ի վեր գրիթէ քնազգարար, և հիմակ բացորոշակի, իմ գրական մեծագոյն մտահոգութիւնս եղած է զպրոցի անհաճ պիտակումներուն յիմարական հետաժողով մը չըլլալ և խուսափել արտաքին ազդեցութեանց նուաստացուցիչ դրոշմէն, մէկ խօսքով կարելի եղածին չափ ինքզինքն ըլլալ՝ ուժգնորէն կ'ընդգլխիմ Ենովք Արմէնի այդ անմտած վերագրութեան դէմ: Ու բարբառուն ապացոյց մը օտլու համար թէ սինպոլիսմը կրնայ ստացակամ չըլլալ՝ դարձեալ մեզ կը բերեմ պանծալի Նարեկացիին օրինակը (*): (Ընդգծումը մերն է — Մ. Մ.):

Այս հատուածից երեւում է, որ Մեծաքննիչը բանաստեղծութեան մէջ լայն չափերով կիրառելով փոխաբերութիւնը, դա համարում է ոչ թէ սխալմիտանքից ծագած մի մերժելի նորութիւն, այլ ընդհանրապէս քնարերգութեան համար անհրաժեշտ մի բան, որ սխալմիտանքից շատ առաջ գործածել է մեր գրական հսկան՝ Նարեկացին: Այսպիսով, Մեծաքննիչը փաստորէն խոստովանում է, որ ստեղծագործելիս աչքի առաջ է ունեցել Նարեկացուն և սովորել է նրանից: Այնուհետև՝ այս նոյն հիշակացութիւնը կարելի է բխցնել նաեւ այն բանից, որ երբ նա ժխտելով իր մտ սխալմիտանքի պատկերների գործածութիւնը ստացական արտաքին ազդեցութիւնների արգիւնք լինելը, այն համարում է ինքնուրոյն և բնականաբար առաջացած, իբրեւ նման երեւոյթի հնարաւորութեան օրինակ՝ նորից մատնացոյց է անում Նարեկացու ստեղծագործութիւնը:

Ի հակառակ, միայն փոխարեւորութիւնների և սխալմիտանքի պատկերների գործածութեամբ չի սպառնում Նարեկացու պոէտիկական կուլտուրայից Մեծաքննիչը ուսումնասիրութիւնը. կան և աւելի կարեւոր հանգամանքներ, որոնք վերաբերում են նաեւ բանաստեղծութիւնների բովանդակութեանը: Դրանցից մէկը մարդուն բնութեան հետ անմիջական հաղորդակցութեամբ ներկայացնելն է, մարդկային՝ օգտագոյնները բնութեան պատկերների հետ ուղեգործելն է: Այս զուգորդումը ինքը Մեծաքննիչը յօդուածներէրէր մէկում համարում է բանաստեղծական կատարելութեան հասնելու ձգտման արտայայտութիւն և յայտարարում է, որ ինքը ամէն կերպ ջանք է գործադրել ոչ թէ իրել մարդկանց և իրերի յարաբերութիւնները, այլ ամրապնդել դրանք:

Եւ իրօք, իբր Մեծաքննիչը «Երեւանի տղայների» փորձ մըն յօդուածում վերլուծման է ենթարկում իր սեփական ստեղծագործութիւնները («Միածան» վերնագրով բանաստեղծութիւնների առաջին ժողովածուն), սքանչելի կերպով բացայայտում է պոէտիկական իր այդ տեսութեան գործնական իրականացումը: Եւ որովհետեւ այդ տեսութեան պատմական հիմնաւորման համար Մեծաքննիչը զարձեւել հնարաւոր էր

(*) Մ. Մեծաքննիչ, Գերթուածներ, Երևան, 1934, էջ 249:

որ Նարեկացու օրինակին դիմեր, ուստի զարմանալի չէ, որ երբ նա իր տաղերն է վերլուծում, հրաքնն թուում է, թէ Մատանի մոտիվների մասին է խոսում: Նմուշի համար Մեծարենցի նշուած յօդուածից մէջ բերենք մի քանի հատուածներ. «Գիշերիբերթութիւնները, լուսուէտ կամ մթաստուեր, երկար տողանցք մը կը գծեն ամբողջ հատորին մէջ: Գիշերը երկար ատեն իր ազդեցութեան, իր խանդաղատանքին մէջ պահած է բանաստեղծը:

Սկիզբները քայքայ ու զուարթ եւ անոր գրգամբը.

Գիշերն անուէ ք, գիշերն հեռագին...

Գիշերին մէջ չէ՞ ապաքէն, որ երազները աւելի վառ ու արագ վերթեւումներ կ'ունենան. գիշերին մէջ, ուր շրջանկաբար աշխարհն հմայիչ կ'ըլլայ, և սպասումը՝ աշխարհ քաղցրորէն՝ տաժանագին.

Ուր սենեակիս մէջ կը եղծիմ առօրի համբոյրն անդօղիկն
Ու օրումներս եմ բոցավառ՝ ջերմութեան
Բնակն երազային,
Փակ են աչքերս, եւ կամ յոնկարծ մերթ
անհամբեր դուրս կը նային,
Ան, լուսքիւնն որ կը տեսնէ, եւ ստուերներն՝ որ կը փայլեն...

Բայց գիշերուումն սերը միշտ կը վերածաւրի...

Ու այդ սերը կ'երկարածագուի մինչև պաշտամունք. և այդ պաշտամունքը աշխարհն խանգոտ է, որ բանաստեղծը կ'ուզէ նոյնիսկ գիշերին յաւիտենութիւնը, բացարձակ անկապաւելի աստուածութիւնը.

Կ'ուզեմ որ դադրին ձայներն այս պահի,
Ու նեկստիւրի գոգն ըմպեմ ես անյապ.
Կ'ուզեմ որ դադրին սիւ եւ ժամանակ
Ու զաբիրներուդ իյնան ծնւադիր:

Յետոյ երկիւղած աղերսանք մըն ալ.

Ցնորաբեր գիշեր, ան, ընդունէ գիս.
Ընդունէ, միտսիկ ով անդորբութիւն...

Բայց վերջապէս կու գայ ատեն մը՝ որ գիշերներու այս տարփանքը ժամանակ մը տեղ կու տայ արևին ու տիւրին հրաշքին,

Պիտի ըմպեմ բոցն արեւին, հաս ապալի
եմ ծառալի...

Ամբողջ հատորը գրիթէ սպասման երկարածիչ գիշեր մըն է, աղերսանքներով, հոգսերով, ցաւերով ու երբեմն ալ կայծակլուծուն յոյսերով լեցուն...» (*).

Սյա բոլորը ցոյց են տալիս նաև, որ Մեծարենցը իր «Միաժան» ժողովածուով սուլթանական մղձաւանջային իրականութեանը հակադրուելով, օարեւի տիւր ու հրաշքը երազելով հանդերձ, որոշ չափով արտայայտել է նաև միտակական տրամադրութիւններ, որոնք, ի հարկէ, բացասական երևոյթ են. Այլ բան է, երբ Մեծարենցը օգտագործում է Նարեկացու պոէտիկական կուլտուրան:

Մահուանից երեք ամիս առաջ գրած իր «Յետաձեռն Բարեկիցիդան» վերնագրով յօդուածում Մեծարենցը պատասխանելով իր նոգելալի հակառակորդներից մէկին (Փայլակին), գրում է նաև հետեւեալը. «Դիտելի է, որ Փայլակի իբրև անհաշակ դատապարտած բաւերը՝ առաւելապէս նախընթաց մատենագրութեան մէջ գործածուածներն են... Ինչո՞ւ չխոստովանել թէ տգեղութիւնն այդ բաւերը ծամառող չլիթունքին, և անոնց ուժեղ մերձեցումին տոկալու անկարող՝ իզացեալ, ուժասպառ լսելիքի մէջ է. այդ բաւերը գործածող նախնի մատենագիրներ մենէ շատ աւելի լայն կ'ըմբռնէին լսելիութեան և առողանութեան զեղեցիկը, — գիտէին վեհաշուրթ արտասանել բաւերը, աւելեւ անոնց վեհանդորր ձայնը. իսկ ի՞նչ գիտեն Փայլակները, ոչինչ, ոչ իսկ իրենց տգիտութիւնը: Նախնի մատենագիրը գիտէր ծովածայն հնչեցնել բաւերը. —

«Ջիւմրի բաւեսցէ դոզն ինչ այլաւուղջ՝
մեծիդ հաւազալից, գիւմրի համբաւն
կեռեսցի ընդ խաչի քո կրից՝ խաղութիւն
հեռութեան մարմնոյս սկաւորութեան...»

— Ընկալ քայքայութեամբ, Տէր Աստուծ հօգ, զպաշտօնդ զապաշտան...»:

Գիտէր ծիծաղախիտ ժպտեցնել բաւերը, —

«Էկէքն ծով ի ծով ծիծաղախիս ծաւալաւ
նայր...»

Եթէ գիտնար Փայլակ Նարեկացիին այս

(*) Մ. Մեծարենց, Երկերի Լիակատար ժողովածու, Երևան, 1934, էջ 243:

նմանաձայնութիւնը, գուցէ չծաղրէր իմինս՝ որ չքնադ բան մ'ըլլալու յաւակնութիւնը չունի, բայց ունի անճշտակ որակութիւն գէժ բողոքելու արժանապատուութիւնը. —

Արեւ ծիծեռադօրի, ծեղադրիկ ծամիրուս(1), Մեծարեհները ոտանաւորը երաժշտական դարձնելու համար լալիօրէն կիրառում է բաղաձայնոյթները: Իր շրջանի մեր բանաստեղծներէց նա, Տէրեհանի հետ միասին, առաջինն է ոտանաւորի այդ կողմի վրայ մեծ ուշադրութիւն դարձնում: Ինչպէս փաստերը ցոյց են տալիս, նա, չնայած ինքնատիպ լինելու իր ամբողջ ձգտման, այնուամենայնիւ չի ցանկացել հրաժարուել նարեկացու յայտնագործութիւններէր և իր իսկ խոստովանութեամբ օգտագործել է դրանք: Այսպէս, նրա բանաստեղծութիւններում առատօրէն հանդիպում են նարեկացիական ս, շ, ծ բաղաձայններով առաջացրած բաղաձայնոյթներ. ահա շով կազմուած բաղաձայնոյթի մի քանի նմուշ.

Պիեբերն սնուե է, գիեբերն հեցապի՛ն
հաւիւթով օծուն ու բալասանով(2):

Կարնոմադիկ ու կապսեհակ գիշերին մեջ,
Մեղեթիկի փոթի մեռուսն ըլլամ ըսփիւր...(3):

Նոյն և ծով կազմուած.

Հոգւոյս դափ ու քմբուկի
Գիճնէ ծիծալն այս գիեբեր,
Մնծկաներու պէս ցնծուն՝
Մափ կը զարնեն իմ յուեբեր(4):

Կապոյն ծուպեր, ծիածան, ծփուն ձայ-
ներ, միսթիկ վարդ(5):

Բայց պէտք է նկատել, որ Մեծարեհները մեր այն բանաստեղծներից է, որ ամենից աւելի շատ բան է աւելացրել հուսց արդէն յայտնի և գործածական բաղաձայնոյթների վրայ: Այսպէս՝ նրա մօտ յաճախ են հանդիպում նաեւ յով, ջով, ձով և յատկապէս նով կառուցուած բաղաձայնոյթներ: Վերջինի վրայ Մեծարեհները մի առանձին ուշադրութիւն է դարձնում՝ ստացուող երա-

ժըշտական տպաւորութիւնը շատ բարձր գնահատելով:

Նաւակներ մեկնեցան ամենն ալ, բաղ-
ձանով ակալանուն ...

Սակայն չի կարելի, իսկապէս, չխոստովանել, որ այս նով բաղաձայնոյթները իրենց կլասիկ կիրառումն են գտել Տէրեհանի բանաստեղծութիւններէ մէջ: Տէրեհանը ներով բաղաձայնոյթը առանձնապէս նկատելի է դարձնում զուգորդելով մ բաղաձայնի հետ և վարպետօրէն այնպէս դասաւորելով, որ այդ բաղաձայնները ընկնեն առաւելում առաւել ձայնաւորներից յետոյ՝ բաւական ջրում. օրինակ՝

Ձեռներում ձեր մանրիկ նուագուն,
Ձեր ձայնում, երբ ստում եմ ձերեան...
Նայիրեանն է երգում հնօրեան ...(*)

Պիտի նշել, որ Տէրեհանը առհասարակ աւելի իր պոէտիկական կուլտուրայով է կապուած նարեկացու հետ. յիշենք նրա նշանաւոր «Շշուկ ու Շրշիւն» բանաստեղծութիւնը, որ ճերմկ ստեղծուած նմանաձայնութեան կիրառման մի սքանչելի նմուշ է հանդիսանում:

Ինչպէս Մեծարեհներ, այնպէս էլ Ի. դարի սկզբների մեր միւս բանաստեղծների սէրը դէպի նարեկացին և կապերը նրա հետ արդիւնք չեն միայն պոէտիկական կուլտուրայի բնագաւառում նրանց գիտակցուած ուսումնասիրման քննական անհրաժեշտութեան: Յատկապէս այդ շրջանի մեր բանաստեղծների համար նարեկացին հարազատ մի գրող էր. դարձել նաեւ շիր-հիւ իր ստեղծագործութեան բովանդակութեան մի շարք դրական գծերի:

Ամբողջ խնդիրն այն է, որ այդ ժամանակաշրջանի մեր առաջնաւոր լուսագործն բանաստեղծները չէին կարող սառել և անտարբեր գլուխը այն բանը, թէ ինչպէս է տեսնուապէս ու հոգեպէս ճշդում ժողովուրդը սովորական բարբարոսական կարգերի և ցարական ունկնդրայի ու բուրժուական կեղեքման պայմաններում, և թէ, առհասարակ, գնալով ինչպիսի ծանր դրու-

(1) Նոյն, էջ 277-278: (2) Նոյն, էջ 7:

(3) Նոյն, էջ 75: (4) Նոյն, էջ 8:

(5) Նոյն, էջ 23:

(*) Վ. Տէրեհան, Բանաստեղծութիւններ, Երևան, 1940, էջ 264:

թեան մէջ է ընկնում աշխատաւորութիւնը։ Նրանք տեսնում էին, թէ ինչպէս մարդիկ այդ պայմաններում ընկնում էին սփարդու կերպից ու դառնում սարկիւր չար դժխեմ» (Թուամանեի խօսքերն են), թէ ինչպէս մարդը փոքրանում և դառնում է զգաց-մունքներով սահմանափակ, թէ ինչպէս բռնութիւնը խեղդում է և վայր հակում մարդկային հոգու ազատ թռիչքը։ Այս բոլորը զգալի էին մանաւանդ սուլթանական տիրապետութեան սահմաններում ապրող արեւմտահայ բանաստեղծների համար, ուրիշ գլխի կախում էր իշխող նաև ֆիրքական գոյութեան անապահովութեան սուրբ։

Այսպիսի պարագաներում մեր նոր պուշկինի հիմնական թեմաներից մէկն էր դառնում (դեռ նոյնիսկ Դուրեանից սկսած) մարդու մէջ մարդկային զարգացման հարցը։ Դուրեանը, որը մեծ համարձակութեամբ աստղերի անուշիկ սանդուղք բարձրանալով՝ Աստուծոյ կեանքի մանաւորական պահանջ է ներկայացնում («Տրտունջ»), իր ստեղծագործութեան մէջ շարունակ զանգատուում էր մարդկանց՝ իր նկատմամբ ունեցած ոչ մարդկային վերաբերմունքից։

Մեր բանաստեղծներից շատերը հանդէս են գալիս որպէս աշխատաւոր մարդու լուսապաշտի համար պայքարողներ, մի ապագայի, երբ պէտք է ցնեւ մարդու մէջ զարգացումը ու յայրէք մարդկայինը։ Իսկ յայտնի է, որ Նարեկացու ողբերգութեան էական գծերից մէկն էր ձգտումը՝ մարդուն իր հոգեկան աշխարհով բարձրացնել այնպիսի սահմաններ, որտեղ նա պիտի հաւասարուէր կատարելութեան գաղափարապատկեր անդրադարձող (Աստուծոյ հետ)։ Ուրեմն բացառուած չէր այն հանգամանքը, որ այդ շնորհալի մեր բանաստեղծներին հետաքրքրէր նաև Նարեկացու ստեղծագործութեան բովանդակութեան որոշ կողմերը։

Մեր գեոկրատ բանաստեղծները բարձրանալով մղձաւանջային իրականութիւնից և իրենց շրջապատող՝ շատ ճղճիւմ անձնաւորութիւններից, երազում էին մարդու համար երջանիկը, լուսը, երազում ու ներկայացնում էին ազնիւ ու մաքուր մարդուն, որը նեղ անձնական չէ, սահմանափակ չէ և ապրում է աշխատաւորութեան կեանքով,

հասարակական մեծ կեանքով, Հասկանալի է, որ բանաստեղծները այսպիսի պատկերացումները չէին կարող երբեք չզփուել Նարեկացու «Մատեան Ողբերգութեան» պոէմում ստեղծուած լիրիկական հերոսի մարդկայնորէն խոր ու պայծառ կերպարի հետ։

Արեւմտահայ բանաստեղծներից Նարեկացու ստեղծագործութեան տարիցիաները նկատելի է փոխելով օգտագործել են նաև Վարուժանն ու Սիւսանյանը։

Դանիէլ Վարուժանը ունի մի քանի այնպիսի բանաստեղծութիւններ, որոնք պոէտիկական շատ կողմերով յիշեցնում են Նարեկը (յիշե՛ք դրանցից օձանապարհալի ձերնալիքներով՝ աղօթքի ձեռք ու ոճով գրուած բանաստեղծութիւնը), այլ գործերում պատահում են և ուղղակի Նարեկացիական արտայայտութիւններ, ինչպէս՝

... Միսիս ցնեցնեց, սրճի բուլվարն հոսեցան ... (2)

Բայց աւելի հետաքրքրականն այն է, որ Վարուժանի բանաստեղծութիւնների մէջ կան այնպիսիները, որոնք իրենց մատիչեւրով, իրենց բովանդակութեամբ ևս յիշեցնում են Ողբերգութեան Մատեանը։ Վարուժանը մարդկային բնաւորութեան մաքրութեան ու մեծութեան որոնողներից ու ձգտողներից էր, ուստի նա երգել է լոյսը, որպէս այդ բոլորի այսբանական խտացումը։

Կ'երթամ ալբիւրը լոյսին ...
Ուղիւն երկուս է. սալարկուած է ուղիւն
Կայծարեւոյ, ցանկուած՝ մորս փութեւրով.
Ուղիւն ձեզ է ճառագայթի մ'անցնուցակ:
Անկէ կ'ելլեմ՝ լեւելով զոգիւղ ծունցեւուս,
Եւ ծունցեւիս, զոր ցանցիցն եղբայրներս,
Արևն օտ կը բլիսի:
Հեւեմ է կ'ուրճիս, քաթիւնեւուս վրայ՝ փո-
Սրիս սափորն է դասարկ:
Ու ես կ'երթամ դեպի ալբիւրը լոյսին ... (3)

Բանաստեղծը ծանր տանջալից ուղիւ պէտք է անցի լոյսի ազնիւրին հասնելու համար, որպէսզի լոյսով լեցնի սրտի դա-

(1) Գ. Վարուժան, Հեթանոս երգեր, Կ. Պոլիս, 1912, էջ 206։

(2) Նոյն, էջ 173։

տարի սահմանը, որովհետև լույսն իր մտքի հարսն է՝ և ճշիլագործի բերդրութեան գինն է։ Արդե՞ք այս գեղեցիկ բանաստեղծութիւնը իր որոշ կողմերով Նարեկի մի մանրանկարը չի յիշեցնում . . . :

Ինչ վերաբերում է Սիամանթոյին, ապա պէտք է ասել, որ նա, ինչպէս Նարեկացին, գրել է գերազանցապէս խառը ոտանաւորներով։ Յետոյ նա մեր յայտնի բանաստեղծներից ամենից աւելի հակուած լինելով գէպի սիմվոլիզմը, ամենից աւելի շատ է գործածել փոխաբերութիւններ և այլաբանութիւններ։

Նարեկացու պոէտիկական արուեստի ոգին Սիամանթոյի մօտ առաւելապէս երեւան է զաւիտ փոխաբերական պատկերների կերտման ընթացքում։ Յաճախ պատահում են այնպիսի փոխաբերութիւններ, որոնք, թուում է թէ, ստեղծուած են Նարեկացու փոխաբերութիւնների անալոգիայով. օրինակ՝ Նարեկի «Մի տապաւն ինձ ստինս աչաց ցամաքեալս արտայայտութեան ոճով Սիամանթոն ունի այնպիսի արտայայտութիւններ. «... Յոյսին ստինքները յափրացումն էին շրթունքներուս . . . » կամ՝ «... Մի մոռանք, անոր աչուըններն ու բերանը . . . ընդզվուժի ստինքներուն կարկառուութիւնը։

Բայց պէտք է մի բան անպայման նկատել. թէպէտ առաջին հայեացքից թուում է, թէ Սիամանթոն շատ է նմանուում Նարեկացուն, սակայն դա այնքան էլ ճիշդ չէ։ Սիամանթոյի պատկերաւորման արուեստի մէջ կայ որոշ հիւանդագործի տարր, որը միանգամայն խորթ է Նարեկացուն։ Այդ տարրը պատկերների մշտական փոխարկումն է, որոնցով բանաստեղծը ցանկանում է քստմեցուցիչ ապրումներ առաջացնել ընթերցողի մէջ. օրինակ՝

Երբ կ'ընաս, անհունօրէն յեփղ դարձիր
Ու ճես մեռելներուն հողին ժայթքումն
յանկարծական։

Կամ՝

Օ, օգնութեան եկե՛ք, զլիսացուած մար-
միներ զեպի գիս կ'աբաւեն։

Գրական հետաքրքիր երևոյթ է Սիամանթոյի «Սուրբ Մեսրոպ» լիբիկական պոէմը. բանաստեղծը իր այս գործը աշխատել է ոճաւորել միջնադարեան պոէմ-

ների և եկեղեցական բանաստեղծութիւնների տիպով, և ինչ ասել կ'ուզէ, որ առաջին հերթին նա աչքի առաջ է բերեց Նարեկը։ Այս բանը առանձնապէս երևում է պոէմի ներքողական մասերից և Մեսրոպի աղօթքից, որից մի կտոր մէջ բերենք.

Օգնէ ինձի, Տարբերու հայր,
Ես աչք աղօս եւ ճեսողութիւն անբաւանց,
Ունայնամիտ ունկնդիր եւ չարալուր ականգ,
Անցնեղաւեանկ երաժիտ եւ մեղկաձայն եր-
գիլ . . .

Ես անհողպտո՞ւմ դաւոցո՞ւմ, ճեմաբան քա-
փուր,

Սեղանասպաս անհաց եւ ցամաքալ գինե-
բաւիս,

Ես՝ անկոչ հրաւիրեալ Յիսուսական հար-
սանիքին,

Ես անձեք լուսարար եւ անմատեան մտածող . . .
Գու փրկութեան փարոսներէդ կաթիլ մը լոյս
ճուր ինձի.

Եւ երկնային դուռներուդ հետ հողեկան
կեանքին դռները դրախտին պէս թող բաց-
ուին . . . (1)

Սիամանթոյի հատուածը արդէն
ցոյց է տալիս, որ Սիամանթոն ոչ միայն
Նարեկի ոճն է օգտագործել իր պոէմը գրե-
լիս, այլև ուղղակի այնտեղ գործածուած
արտայայտութիւններից շատերը։ Սիաման-
թոյի այս պոէմի մասին իր ժամանակին
Վարուժանը գրել է. «Սիամանթո իր այս
քերթուածին մէջ տուաւ իրեն համար նոր
ձև մը քերթելու, որ իր միւս երկերուն
մէջ հազիւ կ'ուրուագծուէր. այս՝ զի՞նքը
Նարեկացիին հետ կապող թելն էր՝ զօր
ամրակուռ շղթայի մը վերածեց» (2)։

Մ. ՄԿՐԻԱՆ

(Մնացեալը յարդրիւ՝ 18)

(1) Սիամանթո, Սուրբ Մեսրոպ, Թիֆլիս, 1913, էջ 15-16։

(2) Դանիէլ Վարուժան, Երկեր, Երևան, 1946, էջ 373։

